

Hamász és iszlám ellenállás a Gázai övezetben

Hamás and Islamic Resistance in the Gaza Strip

Paragi Beáta

https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2024.1.5

Összefoglaló: Sem a palesztin politikai-közéleti diskurzus, sem a palesztin ellenállási mozgalom nem olyan egységes, mint amilyennek a képernyőn látható képsorok alapján tűnik. Vitathatatlan összetartó erő a nemzetközi közösség által is elismert (1974) önrendelkezési jog érvényre juttatásáért és a függetlenségért folytatott küzdelem, ám az oda vezető útról a különféle politikai erők véleménye eltér. Míg a történetírásba „fekete szombatként” bevonult, a Hamász számlájára írt mézárásra (2023. október 7.) adott (és még mindig folyamatban lévő) izraeli válasz nem nagyon tesz különbséget a mézárást elkövetők, a Gázai övezetben működő iszlamista szervezetek (a Palesztin Iszlám Dzsihád, a Hamász és az esetleges egyéb kisebb frakciók), illetve az ott élő palesztin civilek között, addig e tanulmány kimondottan a Gázában szerepet játszó ellenállási mozgalmak tevékenységére fókuszál. A célja azok történetének a rövid ismertetése, a köztük lévő törésvonalak – a politikai eszközök kontra az erőszak alkalmazására vonatkozó nézetkülönbségek – felidézése, az oslói folyamathoz való eltérő viszonyulásuk bemutatása, valamint a Hamász pragmatizmusának (2007–2023) az értékelése, illetve a Gázai övezet jövőjével kapcsolatos elképzelések/spekulációk rövid ismertetése. A szerző a felmerülő kérdések megválaszolásához elsősorban a térség és a palesztin (iszlamista) mozgalmak történetével foglalkozó másodlagos tudományos forrásokat használta fel, az aktualitások kapcsán pedig az érintett politikai, társadalmi szereplők, illetve a témát közelebbről ismerő kutatók 2023. október–november folyamán megjelent írásait.

Kulcsszavak: Palesztina, Gázai övezet, Hamász, Palesztin Iszlám Dzsihád

Abstract: *Neither the Palestinian public-political discourse, nor the Palestinian resistance movement is as united as it appears to many. The struggle for the implementation of the right to national self-determination (recognized by the international community in 1974) and Palestinian independence has been an cohesive force, but the political movements have been divided over the measures serving this end. Israel's response to the 'black shabbat' massacre (October 7, 2023) have not differentiated much between the perpetrators, the Islamist organizations operating in the Gaza Strip (the Palestinian Islamic Jihad or the Hamas, and possibly other smaller factions) and the Palestinian civilians living there. Accordingly, the aim*

of this paper is to briefly outline the history of the resistance movements in the Gaza Strip by recalling the fault lines between them, the diverging opinions on the use of political vs. violent means, and to recall their different approaches to the Oslo process and Israel by reviewing secondary academic sources on the history of the Gaza Strip and the Palestinian (Islamist) movements.

Keywords: *Palestine, Gaza Strip, Hamas, Palestinian Islamic Jihad*

Bevezetés¹

A média által közvetített képsorok alapján úgy tűnhet, hogy a palesztin politikai gondolkodás valahol az oslói megállapodásokban (1993) kifejeződő felosztás, a kétállamos megoldás elfogadása, illetve az azokkal egyet nem értő erők jóvoltából Izrael legitimitásának a tagadása között mozgott az utóbbi évtizedekben. Ha Ciszjordánia az előbbit, a Gázai övezet inkább az utóbbit szimbolizálta az elmúlt bő másfél évtizedben. Ennek ellenére a palesztin politikai-közéleti diskurzus, illetve helyi ellenállási mozgalom a Gázai övezetben sem olyan egységes, mint amilyennek a felvételek sugallják. Habár vitathatatlan összetartó erőt jelent az 1974-ben a nemzetközi közösség által is elismert önrendelkezési joguk érvényre juttatásáért és a palesztin függetlenségért folytatott küzdelem,² a szuverenitáshoz vezető útról, illetve az Izraelhez fűződő viszonyról a különféle politikai erők véleménye eltérő.

Diplomáciai-politikai tekintetben elismertséget kizárólag a palesztin nép egyetlen törvényes képviselőjének tekintett Palesztinai Felszabadítási Szervezet (PFSZ) élvez, amely 1974 óta megfigyelői státusszal rendelkezik az ENSZ-ben. A PFSZ konszolidálása a szervezet legendás vezetőjének, Jasszer Arafatnak (1928–2004) köszönhető, aki az oslói Elvi nyilatkozat aláírását (1993) megelőzően elismerte Izraelnek a létezéshez való jogát, és lemondott az erőszak alkalmazásáról. E feltételek alapján hozták létre a palesztin önkormányzatiságot, illetve kezdte meg a működését a Palesztin Hatóság (PH, későbbiekben Palesztin Nemzeti Hatóság, PNH) 1994-ben, amely számára Izrael az 1990-es évek folyamán mind funkcionálisan, mind területi tekintetben elkezdte az addig általa bírt hatáskörök fokozatos átadását.³ Bár az oslói békefolyamat nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket – az izraeli megszállás felszámolását, illetve az önálló palesztin állam létrehozását – a PH minden ideiglenessége ellenére Izrael legfontosabb partnere maradt, legalábbis Ciszjordániában.

Az Izraellel a második intifádát (2000-2005) kísérő megtorlás ellenére is fenntartott jó viszonyért azonban komoly árat fizettek az abban részt vevők. A 2006-ban másodszor (és mindeddig egyben utoljára) megrendezett palesztin választásokat a PFSZ – illetve annak legnagyobb frakciója, a Fatah – egyik legnagyobb belső ellenzéke, az Iszlám Ellenállási Mozgalom, azaz a Hamász

nyerte, amely Változás és Reform néven indult a megmérettetésen. A győzelme nemcsak a választópolgárok, de az induló pártok és a nemzetközi megfigyelők számára is meglepetést okozott.⁴ Izrael és a nemzetközi közösség – annak ellenére, hogy a választásokat demokratikusan bonyolították le – utólag három feltételt támasztott a Hamással szemben ahhoz, hogy a választási eredmények elismerjék és a nemzetközi segélyeket folyósítsák: ismerje el Izraelt, mondjon le az erőszak-alkalmazásról, s teljesítse az oslói megállapodásokban foglaltakat.⁵ Mivel erre a Hamász nem volt hajlandó, arra viszont képtelennek bizonyult, hogy Izrael és a nemzetközi közösség által biztosított pénzügyi források nélkül hatékonyan kormányozzon, a belső hatalmi konfliktus kiéleződése elkerülhetlenné vált.

Tekintettel arra, hogy a Gázai övezetben már 2005-ben felszámolták az izraeli civil és katonai jelenlétet, a Hamász csak ott tudott érvényt szerezni a saját akaratának. Miután 2007 folyamán, óriási küzdelmek és áldozatok árán, de kiszorította a Fatah erős embereit az övezetből, és megpróbálta konszolidálni a hatalmát, napirendre kerültek a palesztin belpolitikai egység megteremtésére irányuló törekvések.⁶ Izrael mindent megtett azért, hogy az övezet határain ne terjedjenek túl a hatalmi harcok: nem csupán blokád alá helyezte azt – ezért azóta széles körben a világ legnagyobb szabadtéri börtönének tartják –,⁷ de számos katonai műveletet is folytatott az ott működő, az izraeli korlátozásokat időről időre rakétákkal viszonzó frakciókkal szemben (2008/2009, 2012, 2014, 2021). Az „arab tavasz” egyiptomi eseménysora⁸ óta az övezet egyiptomi határa is blokád alatt van, hiszen Kairó hagyományosan nem érdekelt abban, hogy az egyiptomi és a gázai iszlamista, esetleg szalafita mozgalmak egymást erősítsék, ahogy az aktualitásokat tekintve abban sem, hogy nagy tömegben fogadjon be palesztin menekülteket.⁹

Megkerülhetetlen ugyanakkor a kérdés, hogy a Gázai övezet és Izrael határai milyen tekintetben átjárhatatlanok. A hivatalos átkelők kiszámíthatatlansága folytán a felszíni határok alatt húzódó, az övezetből elsősorban egyiptomi területre átnyúló alagutak stratégiai jelentősége vitathatatlan. Azok nem csupán bevételforrást jelentenek az alagutak üzemeltetői számára, de politikai (katonai, utánpótlási-beszerzési) szerepet is játszanak a Hamász és más fegyveres frakciók életében.¹⁰ A hivatalos, felszínen található határátkelők ellenőrzése elsősorban Izraelen, másodsorban Egyiptomon múlik. Azok szigorú kontrollja, adott esetben teljes blokádja azonban nem jelent hermetikus szeparációt: a gazdasági-kereskedelmi tevékenységeket – tisztán vagy feketén – azokon keresztül folytatják. Tény, hogy 2023 novemberéig számos gázai munkavállaló dolgozhatott engedéllyel Izraelben, illetve kezeltek izraeli kórházakban olyan gázai betegeket, akiket Gázában nem tudtak ellátni. Mindennek óriási jelentősége volt a Hamász működése szempontjából. Alternatíva hiányában, illetve gyakorlati megfontolásokból Izrael és a Hamász számos kérdésben kénytelen volt

kommunikálni egymással, illetve koordinálni a tevékenységeiket – még ha nem is egyenlő felekként.¹¹ A koordináció – különösen a Hamással rivális gázai övezetbeli szervezetek kontroll alatt tartása kapcsán – az évek során olyan sikeres volt, hogy az izraeli Netanjahu-kormány joggal érezhette úgy, hogy a Hamász, illetve annak holdudvara minden korábbi íratlan játékszabályt felülírt az október elejei mézszárlással.¹²

A terrorakcióra adott azonnali válasz során Izrael nem tett különbséget a mézszárlást és erőszakot elkövetők, a Gázai övezetben működő iszlamista szervezetek – a Palesztin Iszlám Dzsihad (*Palestinian Islamic Jihad*, PIJ), illetve a Hamász, valamint az esetleges egyéb kisebb frakciók – és az ott élő palesztin civilek között, amikor – ötven év után először – a hatáskörét meghatározó alaptörvény 40. cikke alapján a kormány elrendelte a háborús készültséget.¹³ Miközben a Hamász-terroristaként címkézett elkövetők és a többi, az 1980-as évek elején szerveződött palesztin iszlamista erők közötti különbség sokszor összemosódik a különböző frakciók az évtizedek során eltérően viszonyultak az erőszak-alkalmazás szükségességéhez.

Ennek megfelelően e tanulmány célja, hogy

- röviden ismertesse a Gázai övezetben működő ellenállási mozgalmak történetét, a köztük lévő törésvonalakat, vagyis a politikai eszközök használatát előnyben részesítő és az erőszak alkalmazását elsődlegesnek tekintő nézetek közötti különbségeket;
- felidézze az egyes mozgalmaknak az oslói folyamathoz való viszonyulásának az eltéréseit, valamint bemutassa, hogy miben ragadható meg a Hamász 2007 és 2023 közötti pragmatizmusa.

A háttérismertetőt követően az írás igyekszik a felmerülő kérdéseket megválaszolni, amihez a szerző elsősorban a Gázai övezet és a palesztin (iszlamista) mozgalmak történetével foglalkozó másodlagos tudományos forrásokat használta fel. A tanulmány részletesen nem tér ki a Hamász, illetve az Izrael fő partnerének tekintett Fatah közötti viszonyra, sem a Hamászon belüli törésvonalakra, noha értelem szerint azok is magyarázó erővel bírnak a fejlemények megítélése tekintetében. A terjedelmi korlátokra tekintettel szintén nem kívánja rekonstruálni az október 7-én történeteket, legitimálni azokat,¹⁴ sem kitérni a Dél-afrikai Köztársaság által Izraellel szemben 2023 decemberében kezdeményezett, a Nemzetközi Bíróság előtt folyó eljárásra.¹⁵ A Gázai övezet jövőjével kapcsolatos elképzelések – vagy inkább spekulációk – rövid felsorolása a következőket tartalmazó részben történik.

Háttér: a gázai iszlamista mozgalmak az 1980-as években¹⁶

Az iszlamista erők meghatározó szerepet játszanak a palesztin önrendelkezési jog érvényesüléséért küzdő felszabadítási mozgalom azon szárnyában, amely az erőszak alkalmazását legitim megoldásnak tekinti. Kérdés, hogy célként vagy eszközként-e. Miközben az izraeli civilek ellen a Hamász-terroristák által 2023. október 7-én elkövetett brutális mészárlás inkább az előbbire utal, a szervezetre addig olyan politikailag pragmatikus entitásként tekintettek, amelyik „tudta, hol a határ” – legalábbis Izraellel szemben – még ha erőszakot is alkalmazott.

A palesztin (iszlám) ellenállási mozgalomnak az 1960–1970-es évekig visszanyúló története végtelenül komplex, s a rekonstruálása kívülállók számára nem is könnyű feladat.¹⁷ Mindenesetre, amikor palesztin egyetemisták egy csoportja – a Palesztin Iszlám Dzsihád későbbi alapítói – az egyiptomi-izraeli különbéke (Camp David, 1978) és az iráni iszlám forradalom (1979) után először felvetette, hogy az Egyiptomban 1928-ban alapított Muzulmán Testvérek (*al-ikhwan al muslimun*, MT) palesztinai ága, a Hamász elődjének tekinthető pMT vállaljon vezető szerepet az izraeli megszállással szembeni fegyveres ellenállásban, a szervezet rangidős vezetői határozottan ellenezték azt.¹⁸ A Hamász (Iszlám Ellenállási Mozgalom) tehát a Muzulmán Testvérek elnevezésű egyiptomi mozgalomból nőtt ki,¹⁹ ám annak az erőszak szükségességéről vallott felfogása távolról sem volt annyira jelentős és következetes az évtizedek során, mint amennyire a palesztin szervezet okozta „fekete szombat” alapján tűnik.

Amint arra Gazdik Gyula a kezdeteket összefoglaló tanulmányában is rámutatott, „a Muzulmán Testvérek a *da'wa* szellemében az iszlám értékek dominanciájára, szociális tényezőkre, politikai térnyerésük megalapozására helyezték a hangsúlyt” 1967 után.²⁰ Az Ahmed Jaszin nevéhez fűződő és az MT szellemiségéhez szorosan kötődő Iszlám Társaság (*al-dzsamija al-iszlamija*), illetve az annál kiterjedtebb tevékenységgel és hatáskörrel bíró, 1973-ban alapított Iszlám Központ (*al-mudzsamma' al-iszlamij*) elsősorban az iszlám értékeknek, normáknak a palesztin társadalmon belüli erősítését tűzték ki célul annak érdekében, hogy a palesztinok visszatérjenek az igazi iszlámhoz.²¹ Annak idején ugyanis úgy vélték, ezen az erőszakmentes módon lehet a leginkább bevonni őket az ellenállásba. Bár a felek közötti nézetkülönbségek az 1980-as évek elejére nyílt konfliktushoz vezettek, amelynek éppúgy voltak verbális, mint fizikai megnyilvánulásai (összecsapások mecsetekben, autókerekék kiszúrása, imák szabotálása az áramellátás blokkolásával stb.), a fiatalok a pMT akkori vezetését nem tudták meggyőzni arról, hogy az Izraellel szembeni erőszak-alkalmazásban fegyverrel kellene részt venniük.²² Ennek egyik oka lehetett az is, hogy Izrael a megszállás adminisztrációját 1967 után részben úgy szervezte meg, hogy ismét hatályba helyezett néhány olyan jogszabályt, amelyet még az Oszmán Birodalom idején szövegeztek – többek között a karitatív, oktatási és egyéb privát adományokból

finanszírozott, szociális szerepet ellátó civil szervezet működésére vontakozót. Mindez nemcsak a mecsetek számának a rövid időn belüli megduplázódásához vezetett, de az azok árnyékában működő *zakát*bizottságok megerősödéséhez is, amelyek a külföldről érkező adományok helyi felhasználását lényegében izraeli beavatkozás nélkül tudták intézni.²³

A fejleményeket látva a diákok szóban forgó csoportja 1981-ben önállósította magát, és Kairóban létrehozták az első olyan iszlamista szervezetet – amelyet ma Palesztin Iszlám Dzsihádként (*Palestinian Islamic Jihad*, PIJ) vagy Iszlám Dzsihádként ismerünk – amelynek kizárólagos célja Palesztina fegyverrel történő felszabadítása volt.²⁴ A PIJ korabeli vezetői számára „az iszlamista mozgalom sikerének centrális kérdése Palesztina dzsihad útján történő felszabadítása volt, s csak utána következhetett egy új struktúra kialakítása, s az emberek gazdasági-szociális helyzetének javítása”.²⁵ Noha három évbe telt, mire a PIJ az első, izraeli célpont elleni támadását végre tudta hajtani, az azt követő látványos erőszak-alkalmazás (emberrablások, bombatámadások, késelések, fegyveres akciók) a palesztin közvélemény szemében hátrányos helyzetbe hozta a pMT vezetését, amely gyengének és passzívnak tűnt a PIJ-vel szemben. Alapvetően ez volt az a tapasztalat, amely az 1980-as évek második felében oda vezetett, hogy a pMT végül Hamász (*Harakat al-Mukávama al-Iszlámijja*, Iszlám Ellenállási Mozgalom) néven konszolidálódott Palesztinában – alapvetően gázai bázissal, de Ciszjordániában is jelenlevőként.

A Hamászt formálisan az első *intifáda* kitörését (1987. december) követően, 1988-ban hozták létre – amennyiben az alapító okirat hirtelen, sokak szerint átgondolatlanul történt szövegezése alapításnak tekinthető. Azzam Tamimi szavai szerint a Hamász vezetése számára az intifáda „égből pottyant ajándék” volt, mivel a palesztinok felszabadításáért küzdők törvényes képviselőjeként 1974 óta elismert egyetlen szervezet (Palesztinai Felszabadítási Mozgalom, PFSZ) Tuniszból csak követni tudta az eseményeket, de irányítani nem.²⁶ Ahogy Erik Skare fogalmazott, elemzői szempontból a dokumentumnak mint forrásnak – a tartalmától függetlenül – kevés haszna van, hiszen maga a Hamász sem igazán hivatkozott rá az évtizedek folyamán, miközben arra mindenképpen jó volt, hogy a szervezetet meg lehessen vele szégyeníteni.²⁷ A korabeli Hamász meglehetősen laza szerkezetű volt, amelynek számos vezetője az 1980-as évek végére, az 1990-es évek elejére valamelyik izraeli börtönben kötött ki, az intifáda során alkalmazott erőszak és az ún. kések háborúja miatt.²⁸ A Hamásznak a még szabadlábban lévő vezetői ellen indított izraeli fellépés – amelynek része volt több mint 400 palesztinnak az Libanonba történt deportálása (1992 decembereben) – döntő mértékben járult hozzá Izrael nemzetközi elítéléséhez, illetve az izraeli és PFSZ-diplomaták részvételével 1993 folyamán megindult oslói titkos párbeszédhez. Másrészt azonban azzal a szervezetpolitikai következménnyel is járt, hogy a Hamász vezetése a mozgalom különféle funkcióit – vagyis a politikai,

a katonai, illetve a szociális vonalat – elválasztotta egymástól. Így alakult meg a szervezet fegyveres szárnya, a Kasszám Brigád (*Izz al-Din al-Qassam Brigade*, IQB), amely a továbbiakban mind a politikai mozgalomtól, mind a lakosság számára szociális ellátást biztosító – Sara Roy, a gázai gazdasági-társadalmi folyamatok egyik legelismertebb kutatója által is vizsgált – intézményrendszerrel elkülönülten fejlődött és szerveződött, illetve konszolidálódott.²⁹ Ez utóbbi, a szociális szükségletekkel kapcsolatos funkció ellátása azonban soha nem akadályozta meg a Hamászt abban, hogy „szükség esetén” a saját társadalmi bázisát is megfélemlítse.³⁰

A Hamász működésének folytonosságát, illetve az egységei közötti átjárást a külföldön élő vezetőség biztosította, amelynek fő feladata egyrészt az időről időre börtönbe került gázai vezetők helyett a szervezet egészének az irányítása, másrészt a külföldi kapcsolattartás, támogatás, illetve források szerzése volt.³¹ Ez utóbbi – Jeroen Gunning érvelése szerint – maga után vonta a Kasszám Brigád feletti közvetlen ellenőrzést is: a fegyverkezés ugyanis jóval magasabb költségekkel jár, mint amekkorák a szociális kiadások, miközben jóval többen voltak olyanok, akik szívesen adtak pénzt szociális, jótékony célokra, de nem akarták támogatni a civilek elleni terrorizmust.³² Amint arra Gunning felhívta a figyelmet, ezzel egyben azt is biztosították, hogy a megszállt területeken a távollétük ellenére is legalább olyan befolyással rendelkezzenek, mint az ott élő vezetők. Ez utóbbi különösen az 1990-es évek folyamán vált fontossá, amikor reális esélye/veszélye volt annak, hogy az emigrációból hazaköltöző Jasszer Arafat és a belső Hamász-vezetés közötti viszony szorosabbá válik – az iszlám ellenállási mozgalom elvei és értékei rovására.³³

Az iszlám ellenállási mozgalmak közötti belharcok az 1990–2000-es években³⁴

Az Izrael és a PFSZ által megkötött oslói megállapodásokat széles körű nemzetközi és helyi támogatás övezte, ám számos – a tágabb közvélemény számára 1993-ban szinte láthatatlan – kritikai, illetve ellenérzés is kísérte. Az intellektuális, részben emigrációban élő eliteken kívül, az egyezményt ellenzők között találjuk a „megállapodásokból kihagyott” – a PFSZ számára versenytársakat is jelentő – iszlamista erőket is. Noha az 1990-es években az utóbbiak által izraeli célpontok ellen alkalmazott, ugyanakkor az oslói folyamat aláaknázását is célzó erőszak vitathatatlan tény, annak okai között a belső hatalmi harcok is felismerhetők.³⁵ A rivalizálás abban az időszakban azonban kevésbé az iszlamista mozgalmakon belül, sokkal inkább azok (Hamász, Iszlám Dzsihád) és a PFSZ/Fatah között volt jelentős.

Az 1990-es években az iszlamista mozgalmak közötti ideológiai különbség valójában elhanyagolható volt ahhoz a törésvonalhoz képest, amely az iszlamisták és a szerintük a palesztin ügyet eláruló, illetve kiárúsító PFSZ/Fatah között húzódott. Olyannyira, hogy alkalmanként – a vezetőik elszántságának függvényében – még a Hamász- és az Iszlám Dzsihád-erők (szervezeti szintű) egyesítése is felmerült.³⁶ Annak, hogy ebből végül nem lett semmi, számos oka volt: egyebek mellett személyes ellentétek, érdekkülönbségek, illetve a két szervezet alapításakor fontosnak tartott, eltérő szellemi hagyományok ápolása és megőrzése. A PIJ vezetése szerint a Hamásznak a fegyveres ellenállásban való részvétele nemcsak hogy nem volt elég autentikus, de még az általuk folytatott akciók babérjait is az aratta le – érdemtelenül.³⁷ Az iszlám értékek megőrzése, illetve közvetítése szempontjából magát hitelesebbnek tekintő Hamász viszont nem tudta elfelejteni a PIJ-nek a pMT-ből való kiválását, és az általa szakadárnak tekintett szervezet visszatérését várta volna el. A Hamász annak idején tanúsított arroganciája nem kis mértékben járult hozzá ahhoz, hogy a nagy közös cél (a megszállás elleni küzdelem és Palesztina felszabadítása) érdekében egy egységes politikai platformot – az oslói megállapodások ellenzésén túl – nem tudtak kialakítani.³⁸ Ennek megfelelően a Hamász és a PIJ közötti koordináció az 1990-es években is helyileg korlátozott, jellegében alkalmi volt.

A két szervezet kezdettől fogva eltérő módon értelmezte azon vallási és ideológiai eszméket (normákat, értékeket, forrásokat), amelyeket a cselekedeteik igazolására felhasználtak.³⁹ A Hamászt a térségben jóval pragmatikusabbnak tekintették, mivel az ideje és az erőforrásai jelentős részét az iszlám értékeknek a palesztin társadalom körében történő terjesztésére, valamint oktatási és egészségügyi intézmények, mecsetek fenntartására fordította. A PIJ viszont jellemzően képtelen volt kompromisszumot kötni, illetve a fegyveres ellenálláson túli célokban gondolkodni.⁴⁰ A szervezet – a Hamással ellentétben – nem ambicionálta a palesztin társadalom viselkedésének a szigorú szabályozását: teljesen mindegy volt például számára, hogy a nők viselnek-e kendőt, vagy egyes üzletekben lehet-e alkoholt kapni.⁴¹ Miközben a hitük megőrzése mellett a modern társadalmak vívmányaitól sem zárkóztak el, a fegyveres harc (erőszak-alkalmazás) tekintetében képtelenek voltak az engedményekre. E felfogásuk miatt az Iszlám Dzsihádot – a Hamásztól eltérően – valóban radikális iszlamista szervezetnek tekintették már évtizedekkel ezelőtt is. A különbséget jól érzékelteti Erik Skare interjúja Anwar Abu Tahával, az Iszlám Dzsihád politikai irodájának egyik vezetőjével, amely szerint a Hamász egy politikai mozgalom, amely katonai cselekményeket is elkövet, míg az Iszlám Dzsihád egy katonai mozgalom, amely politikai kérdésekben is megnyilvánul.⁴²

Ezt igazolja az a Hamász számára precedens nélküli helyzet, amelybe az izraeli hadsereg kivonulása és a civil jelenlét (a telepek) felszámolása (2005), a 2006-os választási eredmény – a Hamász Izrael és a nemzetközi közösség által el nem

ismert győzelme – és az annak következtében a Gázai övezetben bekövetkezett változások (a Fatah térvészése, kiűzése) hozták. Az események következtében ugyanis kétmillió embert kellett igazgatnia, miközben az övezetet Egyiptom és Izrael is blokád alatt tartotta. Ennek velejárójaként a Hamász által alkalmazott politika nagy változásokon ment keresztül: többek között a dzsihád helyett, annak rovására a szervezet köreiből is elfogadottá vált az ellenállás (*muqawama*) kifejezés használata (is), amely szélesebb társadalmi rétegek elérését, mobilizálását tette lehetővé.⁴³ Továbbá 2006–2007 után már nem az alapokmányában lefektetett célt, az iszlám államot kezdte megvalósítani, kiépíteni a Gázai övezetben, hanem tulajdonképpen elfogadta a Palesztin Nemzeti Hatóság Alaptörvényét.⁴⁴

A Hamásznak nemcsak az erőszak-alkalmazással kapcsolatos megfontolásai összetettek. Ezen túl a prioritások – a civil lakosság adminisztrációja, a látszólagos „szekuláris” fordulat, illetve a vallási alapoktól való eltávolodás, valamint az Izraellel szemben való ellenállás – tekintetében sem volt egyetértés még a szervezet belső köreiből sem. Ennek következménye volt – az egyes vezetői személycseréken túl –, hogy az utóbbi másfél évtizedben a két nagyobb szervezet mellett továbbiak is alakultak:⁴⁵ a jellemzően szalafita-dzsihadista ideológiával rendelkező formációk vagy leváltak a Hamásztól, vagy az annak felső vezetéséhez nem lojális tagok toboroztak új követőket. E kisebb szervezetek tagjai úgy érezték, a Hamásznak a (következő részben kifejtendő) pragmatizmusa nem célravezető – sem az iszlám államban való gondolkodás, sem annak a megteremtése tekintetében. A teljes spektrumuk áttekintésére a jelen tanulmányban nincs lehetőség, de korai példaként említhető a Dzsalsalat, amelynek vezetői a Hamász élén álló pragmatista gondolkodású személyeket nem is tekintették muszlimoknak (vagyis nem muszlimoknak tartották őket). Számukra a *saría* alkalmazása nem politikai ízlés vagy megfontolás kérdése volt, és a Hamász eredeti alapító okiratának (és fő céljának, a palesztinai iszlám állam megteremtésének) a rugalmas értelmezését is elutasítandónak minősítették.⁴⁶ E kisebb szervezetek vagy ideológiai hasonlóságot mutattak az Iszlám Állammal (ISIS), vagy kifejezetten deklarálták a hozzá való hűséget,⁴⁷ ám annak felszámolása óta és a Gázai övezet jellemző kilátástalan helyzetben nagyobb népszerűséget, illetve az övezet egészére kiterjedő befolyást nem tudnak elérni.⁴⁸

A Hamász pragmatizmusa a második intifádától 2023. október 7-ig

Az iszlamista erőknél nemcsak a palesztin társadalomban játszott szerepe összetett, de az Izraelhez, illetve az izraeli megszálláshoz való viszonyuk is nagy változáson ment keresztül az utóbbi 15-20 évben.⁴⁹ Az október 7-i mézárlásig a Hamászt kifejezetten pragmatistának tekintették, amely a Gázai övezet feletti

kontrol átvétele (2007) óta kétségtelenül érdekelt (volt) az Izraellel kialakítandó jó viszonyban és együttműködésben.⁵⁰ A szervezettel kapcsolatos problémakör ugyanakkor nem egyedi: hosszú ideje tágabb elméleti viták övezik a térségbeli különféle szélsőséges iszlamista erőknek a kormányzásba történő bevonását (*inclusion*) és annak a lehetséges pozitív következményét, a mérséklődést (*moderation*).⁵¹ Tekintettel arra, hogy a Hamász nemcsak szélsőséges mozgalomnak tekinthető (amelyet a 2006-os választás után még nem engedtek kormányozni), de egyben ellenállási-függetlenséginek is, a tevékenysége nem ítélné meg pusztán az ún. *inclusion-moderation* logika tükrében.⁵²

A mérséklődés és a pragmatizmus nem azonos fogalom, de a Hamász esetében van közöttük kapcsolat, amit a Fatahkal 2007-ben aláírt mekkai megállapodás is jól illusztrál. A felek az egyezménynek megfelelően el tudták kerülni az egymás elleni erőszak alkalmazását (a polgárháborús helyzetet), és a Hamász része lett a nemzeti egységkormányoknak. Így a szervezet vezetésének nyilvánvalóan át kellett gondolnia az Izraelről és a kétállamos megoldásról alkotott véleményét és stratégiáját, és igazodnia kellett az ENSZ 242 (1967)-es határozat, illetve az oslói megállapodások szellemiségéhez.⁵³ Ezt lényegében úgy tudták megtenni, hogy átértékelték az olyan alapvető fogalmak, mint a „Palesztina” és az „elismerés” jelentését, hangsúlyozva például az Izrael ellenségként, illetve legitim szereplőként való elismerése közötti különbséget.⁵⁴

Ami az izraeli megszállással szembeni ellenállást illeti, a Hamász akkor is keményvonalasabbnak tekinthető, mint az Iszlám Dzsihád, ha az előbbi vezetése kénytelen volt az oslói keretek által kínált valósághoz igazodni. Shaul Mishal és Avraham Sela igazodásként (*adjustment*) jellemezte a Hamász politikai stratégiájának lényegét, amely a végső cél érdekében a különféle rövid távú korlátok között navigált.⁵⁵ Ennek lényege elsősorban a kitartásban (türelem, *sabr*) keresendő, amely mintegy normatív alapul szolgált minden olyan esetben, amikor az Izraellel szembeni pragmatizmust igazolni kellett.⁵⁶ E norma szellemében a Hamász jellemzően tekintettel volt a mindenkori helyzetre és annak változásaira, anélkül hogy azt a vallási dogmákhoz való hűtlenségként értékelték volna.

Amint azt Erik Skare és más szerzők is kiemelik, a türelem vagy kivárás politikája lényegében lehetővé tette, hogy a Hamász hogy úgy igazodjon a hétköznapok valóságához, hogy közben nem adta fel az ideológiai és vallási elkötelezettségét.⁵⁷ Miután történelmi távlatokban tekintett a konfliktusra, a rövid távú, kisebb horderejű kompromisszumokat alapvetően úgy kezelte, mint amik a saját stratégiai céljait és alapvető elveit szolgálják. Ez az igazodási képesség tette lehetővé annak igazolását, hogy miért szükséges különbséget tenni a konfliktus tartós és ideiglenes megoldása között,⁵⁸ és lehetővé tette a rövid távú politikai prioritások és a hosszú távú stratégiák közötti navigációt.⁵⁹

Az utóbbi a nemzetközi közvélemény megnyerését is magában foglalta, amit a fentebb említett, retorikai tekintetben mérséklődő diskurzus is szolgált.

A Hamásznak a fizikai erőszakhoz való viszonya

Az igazodási képesség további példájaként említhető „a versenytársnak számító palesztin szervezetek elfogadása és ezzel párhuzamosan a PFSZ és a PH legitimitásának [a] szelektív el (nem) ismerése.”⁶⁰ Hasonlóképpen viszonyult a Hamász a parlamenti választásokon való részvételhez is. A szervezet 1996-ban még bojkottálta a választásokat. A kezdeti hozzáállása szerint nem kívánt asz-szisztálni egy „megalázó és szégyenletes” megállapodás választásokon való legitímálásához; a későbbiekben azonban inkább arra hivatkoztak, hogy a körülmények nem biztosítják az egyenlő feltételeket az induló(k)nak.⁶¹ Tíz évvel később, már az intifádát és Arafat halálát követően, illetve érzékelve egy jóval erősebb társadalmi támogatást Változás és Reform néven pártként indult a 2006-os választásokon. Bár a választásokat széles körű nemzetközi támogatás övezte, a Hamász győzelme nem aratott osztatlan sikert Izrael és a nyugati nemzetközi közösség köreiben.

A Hamász nem fogadta el a számára szabott, illetve Bevezetésben említett feltételeket, ám nemzetközi izolációja, illetve az övezet blokádja rákényszerítette, hogy alapokmányát hozzáigazítsa a realitásokhoz. Ennek fontos lépése volt az általános elvek és politikák olyan átalakítása (*Document of General Principles and Policies*), hogy az új szöveg (2017) mellőzze a vallásos utalásokat, a dzsihádra való felszólítás helyett az ellenállást hangsúlyozza, illetve jelentős igazodást mutasson a PFSZ által az 1970-es évektől vállalt kompromisszumokhoz.⁶² Végző soron a személycserékben is megnyilvánult pragmatizmusának köszönhetően a Hamász az utóbbi években egyszerre tudta magát ahhoz a nézethez tartani, hogy Palesztina tekintetében nem hajlandó politikai és területi kompromisszumra, miközben az alapokmánya módosításával azt is demonstrálta, hogy a kétállamos megoldás a palesztin nemzeti konszenzus része.⁶³

Ennek eredményeképpen – miközben Izrael legitimitását soha nem volt hajlandó elismerni – a Hamász a gyakorlatban tudomásul vette a zsidó állam létét, és számos esetben koordinálta is a tevékenységét vele. Az ambivalencia persze fordítva is érvényes: Izrael, különösen a Benjamin Netanjahu vezette kormányok⁶⁴ idején, az oszd meg és uralkodj elv szellemében nem kis szerepet játszott abban, hogy 2006–2007 környékére a Hamász annak ellenére megkerülhetetlen szereplővé vált, hogy Izrael terrorszervezetnek tekinti, 2014-ben nagyszabású katonai művelet irányult ellene, és az oslói folyamat kudarcáért felelős palesztin szervezetek között tartják számon.⁶⁵

Ami a 2023. október 7-i terrorcselekményt megelőző, 2014 nyarán zajlott legnagyobb katonai műveletet (*Operation Protective Edge*) illeti, akkor sem a Hamász, sem Izrael nem kereste aktívan a katonai erőszak alkalmazásának a lehetőségét. A Hamász ugyanis az „arab tavasz” akkori egyiptomi fejleményei miatt nem számíthatott onnan segítségre, sőt a régi-új kairói vezetés ahol tehetette, ott

nehezítette a szervezet életét. Irán és Szíria hasonlóképpen nem lehetett aktuálisan a partnere, hiszen a velük való „összeborulás” az egyiptomi MT börtönben lévő vezetésének az elárulását jelentette volna.⁶⁶ Az egyetlen reális opciót jelentő megoldás elfogadása – a Hamász és a Fatah által 2014 áprilisában aláírt megbékélési megállapodás, amelynek célja egy egységkormány létrehozása volt (ám a Hamász tagjainak a kabinetten kívül maradásával), valamint a Nyugat által még 2006-ban megfogalmazott három feltétel teljesülése, a rafai határátkelő újrainyitása, illetve a gázai kormányzati alkalmazottak fizetésének a folyósítása – végtelenül népszerűtlen volt a Hamász szavazóbázisán belül és a fegyveresei körében, miután annak az alapvető paraméterei nem valósultak meg.⁶⁷ A gázai lakosság évek óta azt hallgatta, hogy a romló életkörülményeinek az oka a Hamász regnálása, a kiegyezés pedig tovább rontott a helyzeten, mivel Izrael a biztonsági dimenzióon kívül sem tárgyalni, sem együttműködni nem kívánt olyan palesztin kormánnyal – az áru- és személyforgalom koordinálása tekintetében sem –, amelynek része a Hamász.⁶⁸ Az egységkormány megalakulását (június 2.) követő ciszjordániai incidens – egy *jesiva* két izraeli és egy amerikai diákjának elrablása, meggyilkolása (2014. június 12.) és az elkövetők után zajló hajtóvadászat – oda vezetett, hogy Izrael régen látott keménységgel lépett fel a Hamász ciszjordániai érdekeltségeivel szemben. Miután Izrael letartóztatta a Hamász több száz tagját, a válaszáként Gázából Izrael ellen indított rakéták a szervezet számára a túlélésről szóltak – nem csupán a Gázai övezetben, de Ciszjordániában is. A Hamász vezetése pontosan tudta, hogy katonailag nem győzhet, de abban bízhatott, hogy a ciszjordániai közvéleményt a Palesztin Hatóság, illetve PFSZ egyébként is korruptnak, illetve „izraeli ügynöknek” tartott elitje ellen tudja hangolni.⁶⁹ A 2014-es háború kimenetele – minden civil veszteség ellenére – annyiban a Hamász győzelmének tekinthető, hogy Izrael jobbnak látta nem megszállni ismét az övezetet. Ennél sokkal többet a szervezet nem tudott elérni.⁷⁰ Ám az akkori mértékű erőszak alkalmazásától mindkét fél közel egy évtizedig tartózkodott: a 2018-as, a 2021-es, illetve a 2022-es izraeli katonai művelet sem nagyságrendjében, sem veszteségeiben nem volt a 2014-eshez hasonló.

Összefoglalva, illetve történelmi távlatban szemlélve a Hamász cselekményeit, kijelenthető, hogy a szervezet a politikai jellegű döntésekhez hasonlóan az erőszakot is jóval szelektívebben, vagyis átgondoltabban alkalmazta az eddigiekben, mint ahogy azt a kívülállók sokszor értékelték. Miközben tény, hogy a Hamász az 1990-es évek közepén élen járt az oslói békefolyamat kisiklásában döntő szerepet játszó öngyilkos merényletek elkövetésében, amikor azonban azt nem látta indokoltak, akkor tartózkodott tőle. Jó példa erre az első választásokat megelőző időszak – az 1995 augusztusa és 1996 februárja között eltelt fél év –, amely során sem az Iszlám Dzsihád, sem a Hamász nem követett el öngyilkos merényletet, és 1996 februárjában is csak azért, mert

Izrael meggyilkolta az egyik stratégiai fontos tagját, a bombagyárosként ismert Jahja Ajast (Yahyya Ayash). A magyarázat részben az lehet, hogy a békefolyamat eredményességében akkor még bízó palesztin társadalmat nem akarták maguktól elidegeníteni.⁷¹

Tény az is, hogy a Hamász katonai szárnya az első intifáda óta decentralizáltan működött, annál az egyszerű oknál fogva, hogy így tudták leginkább elkerülni, hogy Izrael egyben felszámolja a tevékenységüket. Az sem volt ritka, hogy egyes sejtek önállóan, a szervezeti hierarchia csúcsán állók felhatalmazása nélkül hajtottak végre akciókat. Amint azt Jeroen Gunning is megjegyezte, az erőszak-alkalmazás nemcsak Izraellel szemben jellemzi az iszlám ellenállási mozgalmat, hanem a szervezetei közötti (Hamász vs. Iszlám Dzsihád) és az egyes szervezeteken belüli rivalizálás eszközeként is tipikusnak mondható.⁷²

E különbségtétel azért fontos – az október 7-én történtek megértése szempontjából is –, mert egyáltalán nem mindegy, hogy a teljes vezetés vagy csak a Hamász egy részlege áll a történetek mögött. Míg ugyanis az előbbi az Izrael és az arab partnerei közötti normalizációs folyamat egészének a megakadályozásában érdekelt, addig az utóbbi számára az erőszak, legyen az bármilyen brutális is, parciális célokat is szolgálhat.⁷³ Noha sokáig számos elemző Irán⁷⁴ vagy Oroszország bátorítását sejtette az események mögött, s a palesztin nép céljaival és érdekeivel ellentétesnek tekintette a Hamász akcióját, ma már majdnem biztosra vehető, hogy még a szervezet politikai irodájának a külföldön élő tagjai sem voltak beavatva. Az mindenesetre beszédes, hogy az emigrációba kényszerült Hamász-vezetők heteken keresztül nem szólaltak meg nyilvánosan,⁷⁵ miközben a Doha melletti amerikai katonai bázistól – amely a legnagyobb a térségben – csak néhány kilométerre található a katari tisztviselők szerint a szervezet 2012-ben amerikai kezdeményezésre ott nyitott, Iszmáil Hanije vezetete irodája.⁷⁶

A Hamász hírszerzési tevékenysége

Az október 7-én történeteknek, illetve az azóta zajló, eddig mintegy 30 ezer palesztin áldozattal járó háborúnak mindenesetre alapjaiban sikerült megbolygatniuk nem csupán az átalakuló közel-keleti erőviszonyokat, de a globális Északnak a palesztinok élete és jogai érdekében kiálló közvéleménye és a jellemzően Izrael mellett elkötelezett kormányai közötti viszonyra is rányomja a bélyegét. A 2023. október 7-i merényletsorozattal kapcsolatos legnagyobb kérdés nyilván az, hogy a Hamász hogyan tudta a tervezett támadást titokban tartani. A történeteket rekonstruáló első anyagok szerint az okok összetettek. Nagy valószínűséggel nemcsak az izraeli hírszerzés és hadsereg, illetve a politikai vezetés hibája áll a háttérben (amely nem tárgya ennek a tanulmánynak), de a Hamász gázai vezetése is mindent megtett, hogy a támadás helyét és időpontját szó szerint

az utolsó pillanatig titokban tartsa – még az abban részt vevő gázai palesztinok, vagyis az elkövetők előtt is.⁷⁷

Korábbi kutatások szerint a Hamász gázai vezetése rengeteg energiát fektetett az interneten – a hírportálokon és a közösségi média platformjain – különösebb nehézség nélkül hozzáférhető információk beszerzésébe (*open source intelligence*, OSINT), rendszerezéséhez, vagyis az ellenség kiismeréséhez.⁷⁸ Ehhez a már említett, katonai szárnyként ismert Kasszám Brigádokon (IQB) belül önálló katonai hírszerzési egységet (*Military Intelligence Department*, MID) hoztak létre. A csoport tevékenysége egészen 2004-ig nyúlik vissza, ám csak 2006 – tehát a gázai kormányzás megszervezése – során vált igazán szervezetté. Izraeli források szerint az IQB/MID 2007 óta heti beszámolókat készített a fegyveresei számára „izraeli ügyek” (*Shu'un Isra'ilyyah*) címmel, s azoknak videóváltozatuk is volt. E hírszerzési jellegű anyagok készítése valamikor 2013 folyamán átkerült a MID-től az IQB tájékoztatási irodájához, ami azonban a tartalmi-szerkesztési elvekben nem jelentett változást (sem a nyomtatott, sem a vizuális anyagok tekintetében). A szervezett hírszerzési tevékenység lehetővé tette a Hamász számára, hogy a tagjai és a fegyveresei a legkülönbébb témákban (izraeli haditechnika, az Izraeli Védelmi Erők egységeinek a holléte, katonai gyakorlatok, izraeli társadalmi folyamatok, illetve politikai, katonai gondolkodás, határ menti katonai és civil adottságok) is információhoz jussanak.⁷⁹

Összefoglalás és kitekintés: a Gázai övezet jövőjével kapcsolatos elképzelések

A tanulmány célja a Gázai övezet sorsa – múltja és jelene – kapcsán felelősnek tartott Hamász múltjának, illetve a két nagyobb iszlamista szervezet oslói békefolyamathoz, valamint az erőszak alkalmazásához való viszonyulásának ismertetése volt. Az övezetbeli palesztin iszlamista mozgalmaknak a saját társadalmukhoz, egymáshoz és Izraelhez való viszonya egyaránt komplikált. Az erőszak-alkalmazás számukra – a nemzetközi normákkal teljes ellentétben – a problémák megoldásának az egyik eszköze, de azt az Iszlám Dzsihad és a Hamász differenciáltan alkalmazta az elmúlt évtizedek során. A két mozgalom közül a Hamász pragmatikusabban állt az Izraellel kapcsolatos kérdéshez, legalábbis ami az ellene alkalmazott erőszakot – annak verbális és fizikai megnyilvánulását – illeti.⁸⁰ Az évtizedek során maga mögött hagyta a dzsihadista narratívát, és egyértelműen a PFSZ/Fatah versenytársaként, ám azzal szükség esetén együttműködő, a tevékenységét hallgatólagosan Izraellel is koordináló ellenállási mozgalomként definiálta újra önmagát.

Az október 7-én történtek pontos rekonstruálása még várat magára, de abban elkövetőként nem csak a Hamász fegyveresei vettek részt. Ettől függetlenül a felelősség a Gázai övezet kormányzó szervezetére hárult, mivel az izraeli

vezetés alapvetően Izrael–Hamász-háborúként keretezi az azóta történeteket, amelynek céljaként a Hamász katonai és (köz)igazgatási kapacitásainak a felszámolását tűzte ki.

Bár általában a kétállamos megoldásra vagy konkrétan a Gázai övezet jövőjére vonatkozó kérdést jellemzően nagyhatalmi perspektívából, illetve Izrael érdekei mérlegelésével – mindenekelőtt Izrael zsidó államként való létezéshez való jogának biztosítékaként – szokták feltenni, vitathatatlan, hogy a palesztinokat is megilleti az önrendelkezési jog,⁸¹ amelynek lényege, hogy az érintett nép a saját sorsa felett ellenőrzést gyakorolhat, és azt más aktorok tiszteletben tartják. Hogy a két önrendelkezési jog egyidejű gyakorlati megvalósulása mit jelent 2024-ben, az végtelenül nehéz kérdés.

A kétállamos megoldás realitása kapcsán elsőként érdemes Oszama Hamdant, a Hamász politikai irodájának tagját, Libanonban élő nemzetközi szóvivőjét idézni, aki 2023. november közepén 18 perces angol nyelvű interjút adott a norvég állami TV-nek.⁸² A felvétel jelentőségét egyebek mellett az adja, hogy a Hamász legfelsőbb vezetése következetesen kerüli (kerülte) a „fekete szombatnak” a nemzetközi közvélemény számára adandó magyarázatát. Az interjú legrelevánsabb része az utolsó öt perc, amelyben a riporter két kérdést tesz fel: olyan palesztin államot képzelnek-e el – „a folyótól a tengerig” –, amelyben a zsidó nép is nyugodtan élhet, illetve az első kérdésre adandó nemleges válasz Izrael el nem ismerését jelenti-e. Erre Hamdan kijelentette, hogy a palesztin állam területén bárki élhet, aki elismeri a független Palesztinát, viszont „Izrael soha nem létezett, és nem is fog”. A szóvivő által kinyilvánított állásponttal kapcsolatban fontos kiemelni, hogy a szervezet korábbi nyilatkozatai a kétállamos megoldás elfogadását sugallták. Más szavakkal: Hamdan lényegében *ex post* felülírta a Hamász és saját korábbi nyilatkozatait. Minden egyéb tekintetben pedig teljesen szembemegy a realitásoknak, különösen az izraeli alternatívaként megjelenő radikális „megoldás” tükrében.

2023. október végén az izraeli és a nemzetközi sajtó is beszámolt az izraeli hírszerzési minisztérium egyik háttéranyagáról, amely a Gázai övezet lakosságának a Sínai-félszigetre telepítésének a tervét tartalmazza, akár amerikai pénzből – vagyis lényegében az 1947–1949-es *nakba* [katasztrófa], a palesztinoknak a hazájuk elhagyására kényszerítésének a megismétlése.⁸³ Habár azt, hogy a szöveg hivatalos rendezési terv lenne, a nyilvánosságra kerülése, illetve Egyiptom és a nemzetközi közösség felháborodása után cáfolták, a tisztánlátást nem segítette Gila Gamliel (Likud) hírszerzési miniszter véleménycikke, aki a jelenleg zajló háborúban a gázai palesztin lakosság áttelepítésére is lehetőséget látott, amelyhez a nemzetközi közösség konstruktív hozzáállását kérte, mivel – mint írta – az elmúlt évtizedekben sem a PH, sem az ENSZ Palesztin Menekülteket Segélyező és Munkaközvetítő Hivatala (*United Nations Relief and Works Agency, UNRWA*) nem tudott konstruktívabban hozzájárulni a rendezéshez.⁸⁴ Miközben

a cikket Izrael külügyminisztériuma, illetve washingtoni nagykövetsége a szerző magánvéleményének minősítette,⁸⁵ a kormányzati megnyilvánulások és a „ráutaló magatartás” alapján is úgy tűnik, hogy Izraelnek a Gázai övezet vonatkozásában a ciszjordániaihoz⁸⁶ hasonlóak az érdekei: a saját biztonságát szolgáló maximális kontroll és a palesztin nép önrendelkezési joga iránti minimális felelősség kombinációja. Ez utóbbi felelősség minimalizálásának sajátos módja a palesztin népesség számának csökkentése a távozás „ösztönzésével”.

A két fél végletes álláspontja közötti klasszikus nemzetközi (nem) megoldások sorában változatos elképzelések szerepelnek, amelyek közül a leggyakrabban felmerülők:

- az övezet nagy részéről történő katonai kivonulás, ám az északi és a déli területek egymástól való elválasztása, a rafai határátkelő feletti ellenőrzés megszerzése, illetve a határsáv kiszélesítése;
- a Palesztin Hatóság megerősítése, illetve „visszaintegrálása” a Gázai övezetbe;
- egy nemzetközi egységekből álló, lehetőleg az arab világ Izrael-barát aktorait is magában foglaló rendfenntartó (vagy békefenntartó?) kontingens létrehozása, amely az övezet egészének vagy csupán részének az igazgatásáért, illetve az újjáépítésért felel.⁸⁷
- a Hamászt, a Palesztin Hatóságot, illetve a nemzetközi közösséget egyaránt megkerülő, gázai klánokra való támaszkodás⁸⁸ Izrael részéről.

A tényleges kimenettől függetlenül tény, hogy a kisebbségnek számító kritikusan gondolkodó izraeliek és palesztinok szemében a nemzetközi közvélemény kétállamos megoldáshoz való ragaszkodása éppúgy életszerűtlen, mint a két fél bármelyike melletti szimpátiatüntetések, illetve az apartheidet, népirást, etnikai tisztogatást, gyarmatosítást hangoztató politikai szlogenek, mivel azok a felek közötti párbeszéd esélyeit csak tovább csökkentik.⁸⁹

Jegyzetek

- 1 A fejezet a szerző egy másik tanulmányán alapul. Paragi Beáta: „Pragmatizmustól a mérszárlásig: palesztin iszlám ellenállási mozgalmak a Gázai övezetben”, *Qubit*, <https://qubit.hu/2023/10/30/pragmatizmustol-a-meszarlasiig-palesztin-iszlam-ellenallasi-mozgalmak-a-gazai-ovezetben> (a letöltés ideje: 2023. november 30.). A kézirat lezárásának dátuma 2023. december 5. Mint mindig, ezúttal is köszönettel tartozom Kulcsár Andreának a körültekintő olvasószerkesztésért.
- 2 Az ENSZ Közgyűlés Különleges Bizottságának (UNGA SC) 3236 (1974) sz. határozata: „3236 (XXIX). Question of Palestine”, *United Nations*, <https://www.un.org/unispal/wp-content/uploads/2016/05/ARES3236XXIX.pdf> (a letöltés ideje: 2023. január 6.).
- 3 Gazdik Gyula: „Madridtól a palesztin–izraeli kézfogásig”, *Társadalmi Szemle*, no. 1. (1994); Gazdik Gyula: „Az átalakuló Közel-Kelet: a palesztin autonómia”, *Társadalmi Szemle*, no. 4. (1996); Gazdik Gyula: „Netanjahu és a közel-keleti béke. Oslói folyamat: az úton végig

- lehet menni?“, *Társadalmi Szemle*, no. 6. (1998); Rostoványi Zsolt: *Együttélésre ítélve: Zsidók és palesztinok küzdelme a Szentföldért* (Budapest: Corvina, 2005).
- 4 European Council on Foreign Relations, „Mapping Palestinian Politics“, https://ecfr.eu/special/mapping_palestinian_politics/legislative-elections-2006/, „Legislative Elections“, (a letöltés ideje: 2023. november 30.); Malki, Riad: „The Palestinian Elections: Beyond Hamas and Fatah“, *Journal of Democracy*, 17., no. 3. (2006): 131–137. Elektronikusan elérhető: <https://doi.org/10.1353/jod.2006.0049>.
 - 5 Charrett, Catherine: *The EU, Hamas and the 2006 Palestinian Elections: A Performance in Politics* (London: Routledge, 2022). Az utólagos feltételeket részben magyarázza, hogy a Hamászt nemcsak Izrael, de a nemzetközi közösség egyes államai is terrorszervezetként tartották (tartják) nyilván, amellyel az akkor (is) érvényben lévő nemzetközi jogszabályok értelmében pénzügyi kapcsolatot fenntartani a terrorizmus támogatását jelentette (volna).
 - 6 Challand, Benoit: „Fatah–Hamas Rivalries after Gaza: Is Unity Impossible?“, *The International Spectator*, 44., no. 3. (2009): 11–17.
 - 7 Feldman, Ilana: „Gaza as an Open-Air Prison“, *Middle East Report*, no. 275. (2015). Elektronikusan elérhető: <https://merip.org/2015/06/gaza-as-an-open-air-prison/>.
 - 8 Magyarul lásd: *Külügyi Szemle*, 11., no. 1. (2012). Elektronikusan elérhető: <https://kki.hu/kulugyi-szemle-2012-1/>.
 - 9 Zohar, Eran: „The Arming of Non-State Actors in the Gaza Strip and Sinai Peninsula“, *Australian Journal of International Affairs*, 69., no. 4. (2015): 438–461. Az övezetet elhagyni csak „feketén” lehet; a helyi „utazási irodák” az ősszel még fejenként 4000, 2024 tavaszán már 7000-8000 dollár körüli árat számoltak fel közvetítői díjként, még olyan esetben is, ha a távozók vízzel tudják igazolni, hogy van olyan ország, amely befogadja őket. Mohammed, Khalid: „Desperate to Escape Gaza Carnage, Palestinians Are Forced to Pay Exorbitant Fees to Enter Egypt“, *The Intercept*, 2024. március 7. <https://theintercept.com/2024/03/07/gaza-palestinians-border-crossing-egypt/> (a letöltés ideje: 2024. március 14.)
 - 10 Berlinger, Joshua: „The »Gaza Metro«: The Mysterious Subterranean Tunnel Network Used by Hamas“, *CNN*, <https://edition.cnn.com/2023/10/15/middleeast/hamas-tunnels-gaza-intl/index.html> (a letöltés ideje: 2023. október 24.); Pelham, Nicolas: „Gaza’s Tunnel Phenomenon: The Unintended Dynamics of Israel’s Siege“, *Journal of Palestine Studies*, 41., no. 4. (2012): 6–31.; *Government of Israel*, „Coordination of Government Activities in the Territories“, <https://www.gov.il/en/departments/coordination-of-government-activities-in-the-territories/govil-landing-page> (a letöltés ideje: 2023. november 30.).
 - 11 Hamida, Abdullah és Jin, Yongsheng: „A Game Theory Model for Israel–Hamas Communications“, *Israel Affairs*, 27., no. 5. (2021): 1005–1024.; Awad, Hani: „Israeli Colonial Governance vs. Palestinian Resistance: An Institutional Genealogy“, *Middle East Critique*, 32., no. 3. (2023): 401–428.
 - 12 Sinai, Josua: „Israel and Terrorism. Assessing the Effectiveness of Netanyahu’s »Combating Terrorism Strategy« (CBT)“ in *Israel Under Netanyahu*, szerk. Freedman, Robert O. (London: Routledge, 2019).
 - 13 *Government of Israel*, „Security Cabinet Approves War Situation“, <https://www.gov.il/en/departments/news/security-cabinet-approves-war-situation-8-oct-2023> (a letöltés ideje: 2023. október 8.).
 - 14 A Hamász 2024 januárjában *Our Narrative... Operation Al-Aqsa Flood* címmel közzétett egy 18 oldalas angol nyelvű összefoglalót, amely a saját szemszögéből, illetve értelmezésében ismerteti a történetek hátterét (1. rész), az október 7-i támadást (2. rész), a nemzetközi vizsgálattal kapcsolatos álláspontját (3. rész) és a Hamász mibenlétét (4. rész). Elérhető:

- <https://www.palestinechronicle.com/wp-content/uploads/2024/01/PDF.pdf> (a letöltés ideje: 2024. március 7.). Az abban megfogalmazottak elemzése, adott esetben megerősítése vagy cáfolata nem célja a jelen írásnak.
- 15 Hoffmann Tamás és Paragi Beáta: „Népiptás-e, amit Izrael folytat a Gázai övezetben?“, *Qubit*, 2024. január 25., <https://qubit.hu/2024/01/25/nepirtas-e-amit-izrael-folytat-a-gazai-ovezetben> (a letöltés dátuma: 2024. március 7.).
- 16 A fejezet a szerző által írt tanulmányon alapul. Paragi: „Pragmatizmustól a mélysárlásig”.
- 17 Hroub, Khaleed: *Hamas: Political Thought and Practice* (Washington, DC: Institute for Palestine Studies, 2000); Tamimi, Azzam: *Hamas. Unwritten Chapters* (London: Hurst and Co, 2007).
- 18 Skare, Erik: *A History of Palestinian Islamic Jihad. Faith, Awareness and Revolution in the Middle East* (Cambridge: Cambridge University Press, 2021).
- 19 Gazdik Gyula: „A palesztinai iszlamista szervezetek”, *Kül-Világ*, 4., no. 2. (2007): 1-18. Elektronikusan elérhető: <https://epa.oszk.hu/00000/00039/00012/pdf/gazdik.pdf>, 14. o.
- 20 Uo., 14. o.
- 21 Milton-Edwards, Beverly és Farell, Stephen: *Hamas. Islamic Resistance Movement* (Cambridge: Polity Press, 2010). Más források szerint 1976-ban alapították. Lásd: Tamimi: *Hamas*, 36–37. o.
- 22 Tamimi: *Hamas*, 43–51. o.
- 23 Uo., 36–38. o.
- 24 Skare: *A History of Palestinian Islamic Jihad*.
- 25 Gazdik: „A palesztinai iszlamista szervezetek”, 14. o.
- 26 Tamimi: *Hamas*, 52–53. o.
- 27 Skare: *A History of Palestinian Islamic Jihad*; Skare, Erik: „Hamás vei til krig”, *Morgenbladet*, 2023. október 13., 13. o.
- 28 Tamimi: *Hamas*, 62–66. o.
- 29 Roy, Sara: *Hamas and Civil Society in Gaza: Engaging the Islamist Social Sector* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2014); Robinson, Glenn, E.: „Hamás as a Social Movement” in *Islamic Activism – A Social Movement Theory Approach*, szerk. Wiktorowicz, Quintan (Bloomington, IN: Indiana University Press, 2004), 112–138. o.
- 30 A Gázai övezet palesztin lakosságával szemben alkalmazott Hamász-erőszakot (terrort) az emberi jogi szervezetek már évekkel korábban, a 2014-es konfliktus során is dokumentálták. *Amnesty International*, „»Strangling Necks«: Abduction, Torture and Summary Killings of Palestinians by Hamas Forces during the 2014 Gaza/Israel Conflict”, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2015/05/gaza-palestinians-tortured-summarily-killed-by-hamas-forces-during-2014-conflict/> (a letöltés ideje: 2015. május 27.).
- 31 Gunning, Jeroen: „Terrorism, Charities, and Diasporas. Contrasting the Fundraising Practices of Hamas and al Qaeda among Muslims in Europe” in *Countering the Financing of Terrorism*, szerk. Biersteker, Thomas J. és Eckert, Sue (London: Routledge, 2008), 101. o.; Gunning, Jeroen: „Peace with Hamas? The Transforming Potential of Political Participation”, *International Affairs*, 80., no. 2. (2004): 233–255.
- 32 Gunning: „Terrorism, Charities, and Diasporas”, 101. o.
- 33 Tamimi: *Hamas*.
- 34 A fejezet egyes részeihez alapul szolgált a szerző által írt tanulmány. Paragi: „Pragmatizmustól a mélysárlásig”.
- 35 Skare: „Hamás vei til krig”.
- 36 Hroub, Khaleed: *Hamas: Political Thought and Practice* (Washington, DC: Institute for Palestine Studies, 2000).

- 37 Skare: *A History of Palestinian Islamic Jihad*.
- 38 Tamimi: *Hamas*; Milton-Edwards és Farell: *Hamas*, 68–84. o.
- 39 Skare: „ Hamas vei til krig”.
- 40 Skare: *A History of Palestinian Islamic Jihad*.
- 41 Uo., 158. o.
- 42 Skare: „ Hamas vei til krig”, 13. o.
- 43 Alsoos, Imad: „From Jihad to Resistance: the Evolution of Hamas’s Discourse in the Framework of Mobilization”, *Middle Eastern Studies*, 57., no. 5. (2021): 833–856.
- 44 Uo.
- 45 2014-es adatok szerint a Gázai övezetben lévő 880 mecset döntő többsége a Hamász irányítása alatt állt, mintegy száz volt az Iszlám Dzsihad befolyása alatt, és legfeljebb néhány tucatot működtettek egyéb szalafita mozgalmak (amelyek az első két szereplő „valási bizonyítványával” elégedetlenek voltak). Aljila, Abdalhad: „Thorny Identity? Non-State Actors, Service Provision, Identities, and Hamas in Gaza”, *Small Wars & Insurgencies*, 34., no. 1. (2023): 195–220.
- 46 Alsoos: „From Jihad to Resistance”.
- 47 Uo.
- 48 E szervezeteknek a térségbeli radikális iszlámmal való kapcsolata önálló tanulmányt igényelne. Mindenesetre, minél szorosabb ideológiai-szellemi, adott esetben pénzügyi kapcsolat mutatható ki a palesztin ellenállási, függetlenségi mozgalmak és a globális terror elleni küzdelem klasszikus célpontjának számító, térségbeli radikális iszlamista csoportok között, annál kevésbé legitim a „palesztin ügy”, amelynek az eredeti célja a nemzeti önrendelkezés megvalósítása. A terror elleni küzdelem, s általában a szélsőséges erőszak megelőzésére irányuló politikák (PVE/*counterterrorism*) és azok végrehajtása tekintetében van olyan mértékű konszenzus a nyugati államok között (lásd: *terrorism-studies*, *counterterrorism-studies* és azok kritikái), hogy annak oltárán a palesztinkérdés feláldozható. A Gázai övezetbeli csoportok kapcsán lásd: Levitt, Matthew és Cohen, Yoram: „Deterred but Determined: Salafi-Jihadi Groups in the Palestinian Arena”, *Washington Institute for Near East Policy*, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/deterred-determined-salafi-jihadi-groups-palestinian-arena> (a letöltés ideje: 2010. január 11.); Hegghammer, Thomas és Wagemakers, Joas: „The Palestine Effect: The Role of Palestinians in the Transnational Jihad Movement”, *Die Welt des Islams*, 53., no. 3–4. (2013): 281–314. Elektronikusan elérhető: <https://doi.org/10.1163/15685152-5334P0001>; Milton-Edwards, Beverley: „Islamist versus Islamism: Rising Challenge in Gaza”, *Terrorism and Political Violence*, 26., no. 2. (2014): 259–276.
- 49 Brenner, Björn: *Gaza Under Hamas – From Islamic Democracy to Islamist Governance* (London: Bloomsbury, 2016); Baconi, Tariq: *Hamas Contained: The Rise and Pacification of Palestinian Resistance* (Redwood City, CA: Stanford University Press, 2018).
- 50 Wagemakers, Joas: „Legitimizing Pragmatism: Hamas’ Framing Efforts from Militancy to Moderation and Back?”, *Terrorism and Political Violence*, 22., no. 3. (2010): 357–377; Polka, Sagi: „ Hamas as a *Wasati* (Literally: Centrist) Movement: Pragmatism within the Boundaries of the *Sharia*”, *Studies in Conflict & Terrorism*, 42., no. 7. (2019): 683–713.
- 51 Lynch, Marc és Shwedler, Jilian (szerk.): „Islamist Politics after the Arab Uprisings”, *Middle East Law and Governance*, no. 12. (2020): 3–129.
- 52 Kear, Martin: „Questioning the Moderation Dichotomy: Understanding Hamas’s Evolving Moderation”, *Democratization*, 29., no. 8. (2022): 1416–1435.
- 53 Uo.
- 54 Uo.

- 55 Mishal, Shaul és Sela, Avraham: *The Palestinian Hamas. Vision, Violence, and Coexistence* (New York, NY: Columbia University Press, 2006).
- 56 Skare: „ Hamas vei til krig”.
- 57 Uo.
- 58 Mishal és Sela: *The Palestinian Hamas*.
- 59 Skare: „ Hamas vei til krig”; Mishal és Sela: *The Palestinian Hamas*; Paragi: „Pragmatizmustól a mészárlásig”.
- 60 Paragi: „Pragmatizmustól a mészárlásig”.
- 61 Mishal és Sela: *The Palestinian Hamas*, 132–133. o.
- 62 Legrain, Jean-François: „ Hamas According to Hamas. A Reading of Its Document of General Principles”, in *Routledge Handbook of Political Islam*, szerk. Akbarzadeh, Shahram (London: Routledge, 2020).
- 63 Skare: „ Hamas vei til krig; Legrain: „ Hamas According to Hamas”. Paragi: „Pragmatizmustól a mészárlásig”. Az október 7-én történeteket követő palesztinok melletti demonstrációkon ismételt szlogennek a Hamászhoz kötése a 2017-es dokumentum szövegezésében rejlik (*“ Hamas rejects any alternative to the full and complete liberation of Palestine, from the river to the sea”*), de Palesztina területi változásainak a története azt jelzi, hogy a felszabadítást a hazáját elveszített palesztin nép már évtizedekkel korábban e célok mentén képzelte. Az idők során a PFSZ/Fatah lemondott róla, és elfogadta Izrael létezését, illetve a kétállamos megoldást. Ami a Hamászt illeti, a 2017-es dokumentum 20. bekezdése úgy utal a kétállamos megoldás elfogadására (*“ However, without compromising its rejection of the Zionist entity and without relinquishing any Palestinian rights, Hamas considers the establishment of a fully sovereign and independent Palestinian state, with Jerusalem as its capital along the lines of the 4th of June 1967, with the return of the refugees and the displaced to their homes from which they were expelled, to be a formula of national consensus”*), hogy a 18. bekezdés tagadja a felosztási terv logikáját (*“ The following are considered null and void: the Balfour Declaration, the British Mandate Document, the UN Palestine Partition Resolution, and whatever resolutions and measures that derive from them or are similar to them. The establishment of »Israel« is entirely illegal and contravenes the inalienable rights of the Palestinian people.”*)
- 64 Moniz Bandeira, Luiz Alberto: „ Netanyahu’s Occupation Policy and the Israel–Palestine War” in *The World Disorder* (Cham: Springer, 2019), 295–313. o.
- 65 Ben-Dror, Elad és Flamer, Netanel: „ Missing the Spoiler: Israel’s Policy with Regard to Hamas during the Oslo Talks and the First Stages of the Implementation of the Oslo Accords”, *Bar-Ilan University*, <https://cris.biu.ac.il/en/publications/missing-the-spoiler-israels-policy-with-regard-to-hamas-during-th> (a letöltés ideje: 2023. december 8.); Paragi: „Pragmatizmustól a mészárlásig”.
- 66 Thrall, Nathan: „ Hamas’ Chances” in *The Only Language They Understand. Forcing Compromise in Israel and Palestine* (New York, NY: Metropolitan Press, 2017), 157–167. o.
- 67 Uo., 160–161. o.
- 68 Uo., 162–163. o. A klasszikus forgatókönyvnek megfelelően mind Izrael, mind a Hamász áruállással vádolta a PFSZ/Fatah köreit.
- 69 Uo., 164. o.
- 70 Thrall, Nathan: „ Trapped in Gaza” in *The Only Language They Understand*, 167–181. o.
- 71 Skare: „ Hamas vei til krig”
- 72 Gunning: „ Terrorism, Charities, and Diasporas”, 102. o.
- 73 Skare: „ Hamas vei til krig”, 13. o.
- 74 Irán a maga részéről a Hamász vezetésének közvetlenül a tudomására hozta, hogy az ország részvétele a történetekben maximum a szimpátiára korlátozódik, és előzetesen

- semmit sem tudtak arról, hogy mi készül. Hafezi, Parisa, Bassam, Laila és Arshad, Mohammad: „Insight: Iran’s »Axis of Resistance« against Israel Faces Trial by Fire”, *Reuters*, <https://www.reuters.com/world/middle-east/irans-axis-resistance-against-israel-faces-trial-by-fire-2023-11-15/> (a letöltés ideje: 2023. november 16.).
- 75 Iszmáil Hanije, a Hamász legmagasabb rangú politikai vezetője 2023. november 21-én, a tűzszünet és a tűzcserre kapcsán szólalt meg először, akkor is csak egy Telegram-csatornán keresztül. Hodali, Fadwa és Heath, Michael: „ Hamas Chief Says »Truce« Is Close, in Rare Public Comments, as Hostage Talks Progress”, *Time Magazine*, <https://time.com/6338200/hamas-truce-israel-hostage-talks/> (a letöltés ideje: 2023. november 21.).
- 76 *France 24*, „ Hamas Qatar Office in Spotlight as Gaza War Intensifies”, <https://www.france24.com/en/live-news/20231019-hamas-qatar-office-in-spotlight-as-gaza-war-intensifies> (a letöltés ideje: 2024. február 8.).
- 77 Számos tényfeltáró cikk próbálta rekonstruálni a történeteket, amelyek alapján az utolsó pillanatig csak a Hamász gázai felsővezetése tudott az akcióról. Burke, Jason: „A Deadly Cascade: How Secret Hamas Attack Orders Were Passed down at Last Minute”, *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2023/nov/07/secret-hamas-attack-orders-israel-gaza-7-october> (a letöltés ideje: 2024. február 8.); Kingsley, Patrick és Bergman, Ronen: „The Secrets Hamas Knew about Israel’s Military”, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2023/10/13/world/middleeast/hamas-israel-attack-gaza.html> (a letöltés ideje: 2024. február 8.); Rubin, Shira, Warrick, Joby: „ Hamas Envisioned Deeper Attacks, Aiming to Provoke an Israeli War”, *The Washington Post*, <https://www.washingtonpost.com/national-security/2023/11/12/hamas-planning-terror-gaza-israel/> (a letöltés ideje: 2024. február 8.).
- 78 Flamer, Netanel: „The Enemy Teaches Us How to Operate: Palestinian Hamas Use of Open Source Intelligence (OSINT) in Its Intelligence Warfare against Israel (1987–2012)”, *Intelligence and National Security*, 38., no. 7. (2023): 1171–1188. Elektronikusan elérhető: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/02684527.2023.2212556>.
- 79 Uo.
- 80 A Gázai övezet palesztin lakosságával szemben alkalmazott erőszakot (terrort) emberi jogi szervezetek évekkel korábban, már a 2014-es konfliktus során is dokumentálták. *Amnesty International*, „ »Strangling Necks«: Abduction, Torture and Summary Killings of Palestinians by Hamas Forces during the 2014 Gaza/Israel Conflict”, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2015/05/gaza-palestinians-tortured-summarily-killed-by-hamas-forces-during-2014-conflict/> (a letöltés ideje: 2024. február 8.).
- 81 Tóth Norbert: „A népek önrendelkezési joga” in *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*, szerk. Jakab András és Fekete Balázs, <http://ijoten.hu/szocikk/a-nepek-onrendelkezesi-joga> (a letöltés ideje: 2023. november 30.).
- 82 „– But neither you, nor the Israelis are going anywhere. What are you willing to accept to find a solution to this conflict?
– If they continue their occupation, that have no chance. But if they want to live in peace in Palestine under a Palestinian government, that is something else.
– So, you want your own state, Palestine, where Jewish people can live?
– Yes, a Palestinian state where anybody can live in peace. But first you must recognize an independent Palestine.
– So, no Israel?
– Yes. There never was an Israel and there never will be an Israel.” Wolasmal, Yama: „ Hamas to NRK: We Will Fight until the End”, *NRK*, https://www.nrk.no/urix/hamas-to-nrk_-_will-fight-until-the-end-1.16641852 (a letöltés ideje: 2023. november 17.).

- 83 Adler, Jonathan: „South into the Sinai: Will Israel Force Palestinians out of Gaza?“, *Carnegie Endowment for International Peace*, <https://carnegieendowment.org/sada/90869> (a letöltés ideje: 2023. október 31.); Hassan, Mahmoud: „Sinai as an Alternative to Gaza: Who Is Funding This? Who Is Passing the Deal?“, *Middle East Monitor*, <https://www.middleeastmonitor.com/20231025-sinai-as-an-alternative-to-gaza-who-is-funding-this-who-is-passing-the-deal/> (a letöltés ideje: 2023. október 25.); Avraham, Yuval: „Expel All Palestinians from Gaza, Recommends Israeli Gov't Ministry“, *+972Magazine*, <https://www.972mag.com/intelligence-ministry-gaza-population-transfer/> (a letöltés ideje: 2023. október 30.).
- 84 „Another is to promote the voluntary resettlement of Palestinians in Gaza, for humanitarian reasons, outside of the Strip. It is important that those who seek a life elsewhere be provided with that opportunity. Some world eaders are already discussing a worldwide refugee resettlement scheme and saying they would welcome Gazans to their countries. This could be supported by many nations around the world, especially those that claim to be friends of the Palestinians. This is an opportunity for those who say they support the Palestinian people to show these are not just empty words.“ Gamliel, Galia: „Victory Is an Opportunity for Israel in the Midst of Crisis – Opinion“, *The Jerusalem Post*, <https://www.jpost.com/opinion/article-773713> (a letöltés ideje: 2023. november 19.).
- 85 Tibon, Amir: „Israeli Embassy in D.C. Says Minister's Op-Ed Calling for »Voluntary« Transfer of Gazans Is Not Government Policy“, *The Haaretz*, <https://www.haaretz.com/israel-news/2023-11-21/ty-article/premium/israeli-embassy-ministers-op-ed-calling-for-transfer-of-gazans-is-not-government-policy/0000018b-f103-d36e-a3cb-f15771fb0000> (a letöltés ideje: 2023. november 21.).
- 86 Paragi Beáta: „Izrael és az ENSZ: A kétállamos megoldás és a megszállás értelmezési nehézségei,“ *Külügyi Szemle*, 22., no. 3. (2023): 83–106.
- 87 Hiltermann, Joost: „No Exit from Gaza: Why Israel – and the United States – Has Only Bad Options for the Day after“, *The Foreign Affairs*, <https://www.foreignaffairs.com/israel/no-exit-gaza-hiltermann> (a letöltés ideje: 2023. november 22.); Asseburg, Muriel és Wildangel, René: „Five Scenarios for Gaza and How the International Community Can Shape Its Future“, *Middle East Institute*, <https://www.mei.edu/publications/five-scenarios-gaza-and-how-international-community-can-shape-its-future> (a letöltés ideje: 2023. november 3.).
- 88 Ahogy a többi megoldásnak, ennek is vannak korlátai, amit jól érzékeltet, hogy a Hamász az Izraellel való kollaborációt még a segélyek szétosztása kapcsán sem tűri, Halabi, Einab: „ Hamas Executes Gaza Clan Leader Accused of Collaborating with Israel“, *Yediot Ahronot*, <https://www.ynetnews.com/article/bkgpwhxct> (a letöltés ideje: 2024. március 14.). Sokak szerint a szóba jöhető családok (pl. a kisebbek közé tartozott, de így is legalább 3000-6000 családtagot számláló, eredetileg Fatah-közelinek tekintett Dogmouh klán, amelynek a fegyveres testülete az *Army of Islam* elnevezést viselte, amikor 2006-ban Gilad Shalitot, majd 2007-ben Alan Johnstont, a *BBC* újságíróját erabolta) inkább a szervezett bűnözésre emlékeztető módon, illetve profitorientált alapon működnek, mint akár karitatív szervezetként, akár a Hamász számára komoly riválist jelentő politikai erőként. Putz, Ulrike: „Not Enough Room in Gaza; Hamas, Clan Rivalries, and Alan Johnston's Dangerous Predicament“, *MIFTAH*, <http://www.miftah.org/Display.cfm?DocId=14080&CategoryId=5> (a letöltés ideje: 2024. március 14.).
- 89 Zer-Avi, Mushon: „Your Emphaty Is Killing Us“, *The Medium*, <https://medium.com/@mushon/your-emphaty-is-killing-us-1a50a4fc0488> (a letöltés ideje: 2023. november 9.).